

OSMANLI DEVLETİNDE HAPİSHANE ISLAHATI: MUŞ HAPİSHANESİ ÖRNEĞİ (1908-1914) PRISON REFORM IN THE OTTOMAN STATE: MUS PRISON EXAMPLE (1908-1914)

Cihat TANIŞ*

Öz

Tanzimat öncesinde daha çok infaza kadar geçen süreyi tamamlamak amacıyla kullanılan hapisaneler, Osmanlı hukuk sisteminde özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren suçluyu cezalandırma veya topluma kazandırma gibi işlevleri üstlenmiştir. Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'a kadar hukuk nazariyesiyle ve tatbikatı ile ilgili büyük bir değişikliğe rastlanılmamaktadır. Nitekim 1840'tan sonra gerçekleştirilen yargı reformu, Osmanlı mahkemelerine yeni düzenlemeler getirmiştir. Bu gelişme, beraberinde Avrupa tarzı hapisanelerin oluşmasına zemin hazırlamıştır. II. Abdülhamit ile birlikte hapisane islahatı giderek daha çok önem kazanmıştır. Bu bağlamda 1880'de yayınlanan *Hapishane Nizamnamesinde* her kaza, liva ve vilayet merkezlerinde birer hapisane bulunacağı ilkesi bunu kanıtlar niteliktedir.

Hapis sistemine geçişle birlikte hapisane yapılan yerlerden birisi de Bitlis vilayetine bağlı Muş sancağıdır. Muş'ta hapisanenin ilk olarak ne zaman yapıldığına dair net bir bilgiye sahip olunmamakla birlikte, 20. yüzyılın başlarında son derece küçük, yetersiz ve kendisine ait müstakil bir binası olmayan bir hapisane vardı. Hapisanenin içinde bulunduğu kötü durum başta firar gibi asayiş sorunları yanında birçok hastalığın da hızlıca yayılmasına neden olmuştur. Bu nedenle zaman zaman tamir edilen hapisane, tamiratların yetersiz gelmesinin ardından yeniden inşa edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Muş, Hapishane, Hapishane Reformu.

Abstract

The prisons used to complete time passing until execution have also undertaken such functions as to punishing criminal or gaining community in the Ottoman legal system, especially since the second half of the nineteenth century. The major change concerning the legal theory and practice has not been encountered in the Ottoman Empire until the Tanzimat. As a matter of fact, the judicial reform that was taken place after 1840 brought new regulations to the Ottoman courts. This laid the groundwork for the formation of European style prisons. With II. Abdulhamit, prison reform had become increasingly important. In this context, the principle that prison will be found in every town, sanjak and provincial centers in the Prison Regulations published in 1880 is evident.

One of the places where was built with the transition to the prison system is Muş sanjak which is connected to the Bitlis province. While there is no clear knowledge of when prison was originally made in Mus, to be mentioned of the need for a new prison at the beginning of the 20th century, points out the presence of a prison even small before this date. Indeed, Indeed, the physical condition of the building was rather inadequate at the beginning of the 20th century. The bad situation that the prisoner was in had caused the spread of many diseases, especially security problems like desertion. For this reason, the prison which was repaired from time to time was rebuilt after the repair was inadequate.

Keywords: Mus, Prison, Prison Reform.

GİRİŞ

Suç insanlık tarihi kadar eski bir kavram olup insanoğlu bu fiili engelleyebilmek için tarih boyunca çareler aramıştır. Bu arayış beraberinde ceza sistemini o da hapisanelerin ortaya çıkışını etkilemiştir. Arapça *habs* ile Farsça *hane* kelimesinden türeyen hapisane kelimesi sözlükte; alıkoyma, bir yere kapama anlamlarında kullanılmaktadır (Devellioğlu, 2002: 304). Hukukta ise; sanık veya suçluyu belli bir mekânda cebren alıkoymak şahsi hürriyetleri kısıtlamak anlamını taşımaktadır (Gönüllü, 2011: 351).

Modernite öncesi toplumlarda suç işleyen kişilere uygulanan yaptırımlar daha çok bedensel cezalar olması nedeniyle hapisanelere ihtiyaç duyulmamıştır (Artuk-Alşahin, 2015: 146). Bugünkü anlamıyla ilk hapisane Amsterdam'da 1596 yılında kurulmuştur (Demirkol, 2012: 12). Sonrasında Bremen (1608), Antwerp (1613), Lyon (1622), Madrid (1622) ve Stockholm (1624) gibi şehirlerde hapisaneler inşa edilmiştir. Avrupa'daki bu müesseseler özellikle 1780-1865 yılları arasında hızlı bir reformlaşma ile günümüzdeki haline yaklaşmıştır (Yıldız, 2015: 91).

Buna karşılık Osmanlı'da modern anlamda hapis müessesesi, Avrupa'dan çok geç bir tarihte 19. yüzyılın ikinci yarısında oluşmuştur. Bunun en önemli nedeni İslam hukukunda hapis yerine; hadd, kısas, diyet ödeme, ta'zir, kürek, kalebentlik, sürgün gibi çoğunlukla bedeni cezaların uygulanmasıdır (Temel, 2009: 111). Ancak bu demek değil ki Osmanlı'da buna benzer yapılar yoktu. Bu yapıların ilkel hali olarak sayılabilecek zindanlar vardı. Bunların belli başlıcaları İstanbul'daki Yedikule, Baba Cafer ve Tersane gibi

* Dr. Öğr. Üyesi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

yerler olmuştur (Karakaya, 2016: 16). Bu mekânlar dar, havasız, az ışık alan ve insan sağlığına uygun olmayan ağır koşulların hüküm sürdüğü yerlerdir. Bu nedenle sık sık Avrupalı diplomatlar tarafından eleştirilerek ıslah edilmeleri istenmiştir (Temel, 2009: 111). Bu amaçla, İstanbul zindanları 1831'de kaldırılmış ve İbrahim Paşa Sarayı'nın bir kısmı Hapishane-i Umumi haline getirilmiştir. 1840'tan sonra Tanzimat Fermanı ile başlayan yargı reformu, Osmanlı mahkemelerine yeni düzenlemeler getirmiş ve bu süreçte yapılan yeniliklerle Avrupa tarzı hapishaneler oluşturulmuştur (Yıldız, 2015: 94).

II. Abdülhamit dönemine gelindiğinde ise gerek Avrupalı devletlerin baskısı gerekse iç politikada yaşanan sorunlar devletin konuyla daha fazla ilgilenmesinde etkili olmuştur. Bu bağlamda 21 Şubat 1876 tarihinde vilayet memurlarının hapishaneleri denetleyebilmesi için "İdare-i Umumiye-i Vilayat Hakkında Talimat" yayımlanmıştır. 1879 yılında ise "Usul-i Muhakemat-ı Cezaiye Kanunu" ile valilere, ön soruşturma komiteleriyle hapishane müdürü ve gardiyan atama yetkisi verilmiştir. Bir sene sonra 1880'de hapishanelerin yönetimine ilişkin "Hapishane ve İslahevi Nizamnamesi" yayınlanmıştır. Bununla binaların sağlık, hijyen, yaşam koşullarının düzenlenmesi, suçlara göre mahkumların ayrı bölmelerde tutulması, hapishane personelinin görevleri, mahkumların üstlenecekleri işler ve benzeri idari prosedürleri nasıl yerine getirmeleri gerektiği anlatılmıştır. Ayrıca her kaza, liva ve vilayet merkezlerinde birer hapishane bulunması kararlaştırılmıştır. Yine nizamnamede kadınlar için ayrıca bir dairenin olması hususu eklenmiştir (Akın, 2011: 26; Tekin-Özkes, 2008: 189). Bütün bu ıslahat çalışmaları sayesinde Osmanlı hapishanelerinin giderek modern bir görünüm kazanması amaçlanmıştır.

II. Meşrutiyet'ten sonra ise ıslah çalışmaları devam etmiş fakat ardı ardına yaşanan hükümet bunalımları, ekonomik yetersizlikler ve savaşlar sebebiyle bir türlü istenilen seviyeye gilememiştir. Osmanlı Devleti'nin genelinde yapılan ıslah çabalarının bir örneği de Bitlis vilayetine bağlı Muş hapishanesinde olmuştur. Bu bağlamda çalışmanın ana temasını Muş hapishanesinin içinde bulunduğu durum ile yeniden inşası oluşturmaktadır. Yukarıda bahsedildiği üzere yaşanan ekonomik buhranlar ister istemez buralara aktarılan kaynakları da olumsuz etkilemiştir. Buna rağmen Muş hapishanesi yeni binaya kavuşacak meblağı bulabilmiştir. Ancak başta beslenme ve ısınma gibi diğer birçok temel ihtiyaç hususunda ödenek çok az gönderilebilmiştir (BOA, DH.MB.HPS, 52/9; BOA, DH.MB.HPS, 56/42).

A- Eski Hapishanenin Fiziki Durumu ve Tamir Çabaları

Muş'ta bir hapishanenin mevcudiyetine dair ilk bilgiler 19. yüzyılın sonlarına kadar gitmektedir. Bu bağlamda yeni bir hapishane inşa edilmeden önce hükümet binasının alt katı ve ahırlarının bu görevi yerine getirmek amacıyla kullanıldığı bilinmektedir (BOA, DH.MB.HPS, 10/31). Eski hapishanenin gerek harap halde olması gerekse de ayrı bir yapıya sahip olmayarak yetersiz oluşu nedeniyle zaman zaman tamirâtı yapılmış, ancak bu da yeterli gelmeyince yeniden inşası gündeme gelmiştir (BOA, DH.MB.HPS, 38/7). Yeniden inşa sürecine girmeden evvel bina birçok kez tamir edilerek elden geçirilmiştir (BOA, DH.MB.HPS., 8/65). Bu bağlamda dönem dönem siva, badana yapılmış ve akabinde ahşap yerler ile demir parmaklıkları onarılmıştır (BOA, DH.MB.HPS, 6/13). Kapı ve pencereleri yenilenmiştir (BOA, DH.MB.HPS, 8/65). Bina çoğu zaman fiziki kapasitesinin çok üstünde mahkum/tutuklu barındırmıştır (BOA, DH.MB.HPS, 6/23). Bu durum yeniden inşa süreci tetikleyen önemli bir etken olmuştur. Ayrıca eski binanın çok küçük olması nedeniyle deyim yerindeyse mahkûmlar balık istifi gibi üst üste bir halde kalmışlardır. Bu nedenle izdihamın azaltılabilmesi amacıyla çoğu kez bina kiralama yolu tercih edilmiş ancak bu tedbir Muş hapishanesine çare olamamıştır (BOA, DH.MB.HPS, 43/48).

Osmanlı Devleti'nde erkek hapishanelerinin yaygınlaştığı 19. yüzyılın ikinci yarısında henüz kadınlar için müstakil bir hapishane uygulaması mevcut değildi. Ekonomik şartların kötülüğü ile kadın mahkûm sayısının azlığı kadın hapishanelerinin çok sonraki tarihlerde görülmesinin başlıca sebepleri olmuştur. Bu konudaki ilk örneklerden birisi 1883 yılında inşası planlanan Karesi sancağı Kadınlar Hapishanesidir. Ancak gerek bu yıllarda gerekse daha sonraki yıllarda kadınlara ait hapishane binalarının tamamının mülkiyeti devlete ait olmamıştır. Bu ihtiyaç çoğunlukla kiralanan suretiyle karşılanmıştır (BOA, DH.MKT, 2169/116). Genellikle kaza yöneticileri tarafından güvenilir kadınların veya imamların evleri maaş karşılığı hapishane olarak kullanılmıştır (BOA, DH.MKT, 2127/34). Veyahut mevcut hapishanelerinin bir ya da iki koğuşunun kadınlara ayrıldığı olmuştur. Bunları yapma imkânı olmayan hapishaneler ise bayan mahkûmları çevredeki kadınlar için tahsis edilen hane veya koğuşlara sevk etmişlerdir (Şen, yıl: 158). Bu bağlamda 19. yüzyılın sonlarında Anadolu'da küçük bir idari birim olan Muş'ta hususi bir kadın hapishanesinin olmadığı bilinmekteydi. Ancak 20. yüzyılın başlarında Muş'a yapılan yeni hapishane içerisinde kadınlar için hususi odalar ayrılmış olup bina bitene kadar ise şehir merkezinde uygun bir bina kiralananmıştır (BOA, DH.MB.HPS, 10/31; BOA, DH.MB.HPS, 44/28).

Binanın haraplığı nedeniyle hapishane güvenliğini sağlayan jandarmalar da bina dışında çadırlara taşındırılmışlardır (BOA, DH.MB.HPS, 34/18). Netice itibarıyla ıslah çabaları ve kiralanan binalar yetersiz

kalınca devlet yeni bir hapisanenin yapılmasına karar vermiştir. İnşa edilecek hapisanenin hükümet binasının dahilinde olmayıp ona çok yakın bir mesafede olması kararlaştırılmıştır (BOA, DH.MB.HPS, 10/31).

B- Sağlık Şartlarının Yetersizliği

Modern anlamda 19. yüzyılın ikinci yarısında kurulmaya başlanan Osmanlı hapisanelerinde sağlık şartların iyileştirilmesine yönelik düzenlemeler yüzyılın sonuna doğru 1880 Nizamnamesiyle gelmiştir. Buna göre, her hapisanede bir hastane binası ya da en azından hasta odasının bulunması planlanmıştır. Bu bağlamda eski Muş hapisanesindeki mahkûmların da maruz kaldığı en önemli sorunlardan biri sağlıktır. Hapisanenin aşırı derecede kalabalık olması, rutubet ve havasızlık, yatak, yorgan ve elbise yetersizliği, yetersiz beslenme gibi olumsuzluklar bir takım bulaşıcı hastalıklara davetiye çıkarmıştır (BOA, DH.MUİ, 123/3; BOA, DH.MB.HPS, 43/48; BOA, BEO, 3149/236114). Hapishane yönetimi her ne kadar hasta mahkûmları diğerlerinden tecrid etmeye çalışılmışsa da yukarıda zikredilen fiziki yetersizliklerden dolayı sağlık koşullarını iyileştirmede pek başarılı olamamışlardır. Yaşanan salgınların imhası için birçok kez tahsisat talep edilmiş ancak gelen tahsisatlar istenilen seviyeye ulaşmamıştır. Bu nedenle hapisanede zaman zaman salgın hastalıklar görülmüştür (BOA, BEO, 3141/235502). Hapishane yönetimi ise çareyi nakiller vasıtasıyla mahkûm sayısını azaltmakta bulmuştur. Bu aslında geçici bir tedbir olmuştur. Hapisanenin genişletilmesi ve sıhhi şartların iyi hale getirilmesi daha önemliydi. Ayrıca olası yeni bulaşıcı hastalıkların önüne geçebilmek için hapisanenin temizliğine ve düzenine itina gösterilmiştir (BOA, BEO, 3141/235535; BOA, BEO, 3149/236114). Hapisanedeki sağlık koşullarını yalnızca fiziki şartlar etkilememiştir. Özellikle ilaç tahsisatında yaşanan sorunlar yani ilaçların hasta mahkûmlara çok geç iletilmesi sıhhi durumu olumsuz etkileyen nedenlerden bir diğeri olmuştur (BOA, DH.MB.HPS, 56/77). Bütün bu sebepler hapisanenin yeniden inşasını etkileyen önemli etkenlerden biri olmuştur (BOA, DH.TMIK.S, 68/17; BOA, DH.MB.HPS, 6/23).

C- Sayısal Durumu, Nakiller ve Aflar

Muş hapisanesindeki mahkûmların sayısal durumu, mahkûm sayısının fazlalığı dolayısıyla hâsıl olan fiziki yetersizlikler ile sıhhi ve güvenlik sorunlarının konu edildiği belgelerde belirtilen rakamlardan tespit edilmiştir. Edinilen veriler ışığında hapisane aşırı derecede kalabalıktır (BOA, DH.MB.HPS.M, 7/41). İzdiham, başta sıhhi şartlar olmak üzere hapisanedeki asayışı olumsuz etkilemiştir. Bu nedenle yukarıda da bahsedildiği üzere mahkûm ve tutuklular çoğu kez daha boş olan başka sancak/kaza/vilayetlerdeki hapisanelere nakledilmeye çalışılmıştır (BOA, BEO, 3161/237043; BOA, DH.TMIK.M, 256/28; BOA, DH.MB.HPS.M, 103/19). Netice itibarıyla çevre şehirlerden Muş hapisanesine, Muş hapisanesinden de diğer yerlere zaman zaman nakiller olmuştur. Ancak nakil işlemleri çevre hapisanelerin de benzer şekilde dolu olması sebebiyle her zaman gerçekleşmemiştir (BOA, DH.MB.HPS.M, 103/19). Muş hapisanesinin sayısal durumunu aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 1: 1913 yılının Aralık ayında hapisanedeki mahkûm sayısı. (BOA, DH.MB.HPS, 10/31).

Mevcut mahkûm adedi	Erkek	Kadın	Toplam
	379	7	386

Bu verilerden 14 Aralık 1913 tarihinde hapisanede toplamda 386 mahkûm bulunduğu görülür. Eski ve yeni Muş hapisanesinde mahkûm mevcudiyeti genellikle kapasitenin çok üstünde olduğu gözükmektedir. 50 kişilik eski hapisanede 1909 yılında 240 kişi barındırılırken 1913'te yeni hapisanede 386 kişi barındırılmıştır. Bu durum birçok mahkûmun Meclis-i Mebusan'a şikayet dilekçesi yazmasına neden olmuştur (BOA, DH.MKT, 2716/94). Ancak nakiller sadece sayısal fazlalıktan ötürü yapılmamıştır. Özellikle hapisanenin içerisinde bulunduğu fiziki şartlar çok etkili olmuştur. Mesela eski Muş hapisanesinin içinde bulunduğu kötü durum nedeniyle bazı kısımları yıkılmış veya yıkılmak üzereydi. Bu nedenle özellikle yıkılan yerlerdeki mahkûmlar kiralanmış güvenli yerlere sevk edilmiştir (BOA, DH.ŞFR, 282/151).

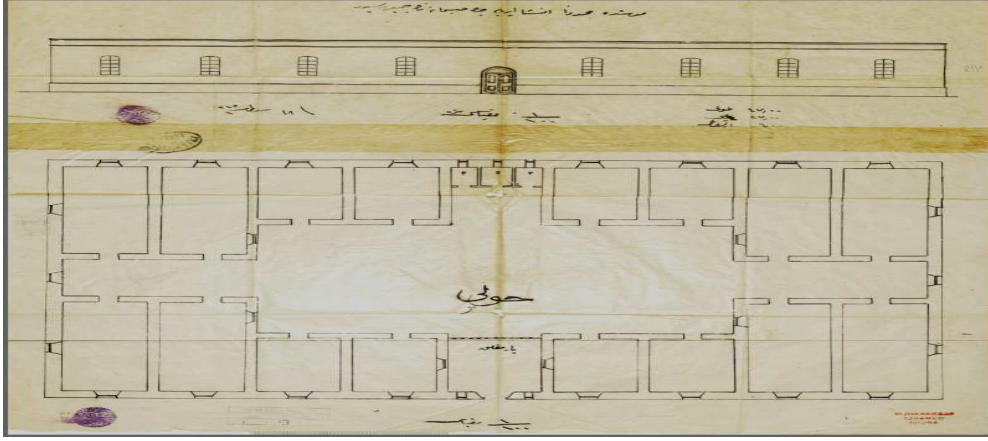
Hapisanenin kapasitesinin çok üzerinde mahkûm barındırmasının önüne geçmenin bir diğer yolu af ilan etmek olmuştur. Bu Osmanlı Devleti'nin çoğu kez başvurduğu pratik/kolaycı bir çözüm yoluydu. Affın bu amaçla çıkarılması yalnızca incelenen dönem içerisinde değil, Osmanlı tarihinin son dönemlerinde de birçok kez başvurulan bir tercihtir (BOA, DH.MB.HPS, 108/5). Bu bağlamda Muş hapisanesi de zaman zaman çıkarılan bu aflardan etkilenmiştir. Mesela 15 sene kürek cezasına çarptırılan Musa isimli bir mahkûm cezasının bir kısmını çektikten sonra affedilerek salıverilmiştir (BOA, İ.AZN, 114/5).

D- Yeni Binanın İnşa Süreci

1911 yılında fiziki durumu oldukça kötü olan ve bu nedenle dönemin ihtiyaçlarını karşılayamayan mevcut binanın derhal yıkılıp yerine yenisinin yapılması son derece elzem olmuştur (BOA, DH.MB.HPS,

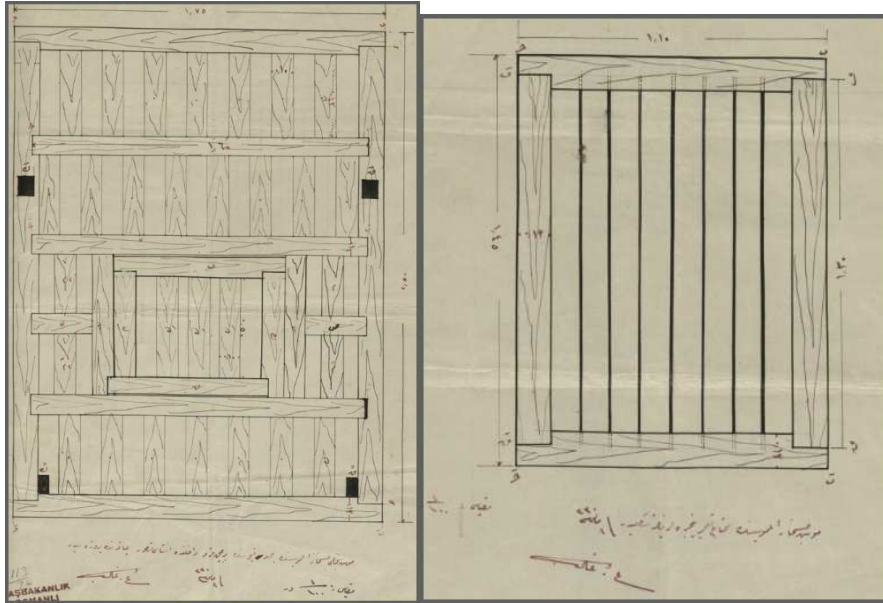
6/23; BOA, BEO, 1840/137947). Buna yukarıda bahsedilen sebepler de eklenince yeni bir binanın inşasına karar verilmiştir (BOA, DH.MB.HPS, 38/7). Yapılacak olan hapisane dönemin şartlarına göre modern bir şekilde planlanmış ve erkek, kadın mahkûmlar ile bulaşıcı hastalığa yakalananlar için ayrı ayrı koğuş ve odalardan teşekkül olması öngörülmüştür (BOA, DH.MB.HPS, 1/26). Bu sayede yaşanan sorunların aşılması amaçlanmıştır. Ayrıca ileriki yıllarda binanın yetersiz gelmesini engellemek için alanının geniş tutulması da ihmal edilmemiştir (BOA, DH.MB.HPS, 144/85). Bütün bunları yapabilmek için en başta keşif yapılp ilgili evrak nezarete gönderilmiştir. Dahiliye Nezaretinin izninin ardından yapılmasına karar verilen hapisane için harekete geçilmiştir (BOA, DH.MB.HPS, 34/18) Akabinde yeni binanın planı çizilmiştir.

Şekil 1: Muş hapisanesinin planı. (BOA, DH.MB.HPS, 1/13).

Plana baktığımız vakit dikdörtgen bir yapıya sahip olup sekiz adet büyük, sekiz adet de küçük koğuşunun olduğu görülür. Ayrıca sekiz penceresi ve bir ana giriş kapısı vardır. Binanın tam ortasında ise büyükçe bir havlu bulunmaktadır. Bu havlu sayesinde mahkûmların temiz hava almaları düşünülmüştür. Yine binanın bodrum ve birinci katının kumlu, kireçli harç ile *cedid* taş kullanılarak inşa edilmesi planlanmıştır. Bahçe kapısı ile içerideki kapıların tahtadan inşası kararlaştırılmıştır. Pencereerde cam olması ve parmaklıkların aralıklarının onar cm mesafe ile yapılması uygun görülmüştür (BOA, DH.MB.HPS, 1/26).

Şekil 2: Yapılması planlanan binanın yeni kapısı (solda) ve pencerelerini (sağda) gösteren taslak

Binanın kapısı oldukça büyük olup firarları önlemek amacıyla pencerelere de demir parmaklıklar koyulmuştur. Planı çizilip akabinde keşif defterleri hazırlandıktan sonra binanın 303.286 kuruşa mal olacağı Dahiliye Nezaretine bildirilmiştir (BOA, DH.MB.HPS, 1/26). İnşaat için gerekli malzemelerin alınması amacıyla bir liste hazırlanmıştır.

Tablo 2: İnşaat malzemelerini gösteren liste.

Toplam		Türü	Malzeme İsimleri	Açıklama
Santim	Kuruş			Muş hapishane-i umumisinin kapısı önünde inşa edilmiş duvarların İnşa malzemesi için sarf edilmiş 769 kuruş 25 pare
	360	Adet/3000	Kerpiç toprak	
	45	Kıyye/270	Saman	
	45	Adet/190	Taş	
	45	Ağaç adet/5	Çatma için mübayaa olunan ağaç	
	45	Adet/5	Hatıllar için ağaç	
25	219	Adet/12	Duvar üzerine örtülen sal bahası	
	10	Kıyye/2		
25	Toplam 769 kuruş 25 pare		Toplam	

Toplam	Toplam Fiyat		Miktarlar		Türü	Malzeme İsimleri		Açıklama		
Santim	Kuruş	Santim	Kuruş	Mukaab	Kıyye	Kilo	Adet			
			360				3000	Kerpiç	Kerpiç imarı için toprak	Muş hapishane-i umumisini n kapısı önünde inşa edilen duvarların inşa malzemesi için sarf edilmiş 769 kuruş 62 santimin sarf edildiği 26 Temmuz Sene 330
			45		270			Saman	Kerpiç için istimal olunan saman	
			45				190	Taş	Taş	
			45				5	Ağaç	Çatma için alınan ağaç	
			45				5	Ağaç	Hatılların için alınan ağaç bahasına	
62	769	62	219				130	Sal?	Hapishanenin etrafındaki duvar üzerine örtülen sal? bahasına	
			10		2					

İnşaat için gerekli olan kerpiç, ağaç, saman, taş gibi malzemeler listeye eklenmiştir. Netice itibariyle keşif sonucunda Muş hapishanesinin yeniden inşası için bütün hazırlıklar yapılmış ve akabinde gerekli olan tahsisatla ilgili bazı hesap hataları giderildikten sonra inşa süreci başlamıştır (BOA, DH.MB.HPS, 1/54; BOA, DH.MB.HPS, 2/15). Böylelikle Osmanlı Devleti yaptığı hapishane reformlarının bir tanesini daha başarıyla tamamlayabilmiştir.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nde başlangıçta çok yaygın bir ceza yöntemi olmayan hapis cezası, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren önem kazanmaya başlamıştır. Bu durum, zaten içeride ve dışarıda sıkıntılı bir süreç yaşayan Osmanlı Devleti'ni uzun süre meşgul edecek yeni bir sorunu da beraberinde getirmiştir. Başta mekânsal yetersizlikler olmak üzere, olumsuz sağlık koşulları ve güvenlik tedbirlerinin yetersizliği gibi sorunlar, ülke genelindeki hemen hemen bütün hapishanelerin çözüm bekleyen ortak sorunları olmuştur. Bu sorunların çözülmesi için ıslahat çalışmalarına başlanmış ancak bunlar çoğu kez yeterli olamamıştır.

Döneminde diğer hapishanelerinde görülen benzer sıkıntılar Muş hapishanesinde de yaşanmıştır. En başta müstakil bir binası olmayan hapishane çağına göre oldukça köhne ve harap bir haldeydi. Mesela hükümet binasının alt katı ve ahırları hapishane olarak kullanılmıştır. Bu nedenle çağın gerekliliklerini karşılayabilecek yeni bir hapishaneye ihtiyaç duyulmuştur. Ancak tek sorun bu değildi asayiş problemleri her zaman önemli sorunlar arasında yer almıştır. Özellikle eski binanın aşırı derecede kalabalık olması, rutubet ve havasızlık, hijyen sorunları ile yetersiz beslenme gibi olumsuzluklar bir takım bulaşıcı hastalıklara davetiye çıkarmıştır. Bulaşıcı hastalıklarla mücadele için zaman zaman tahsisat talep edilmiş olmasına rağmen bu da yeterli olmamıştır. Nitekim bulaşıcı hastalıklar nedeniyle pek çok mahkûmun hayatını kaybetmesi üzerine hafif suçluların başka bir yere sevk edilmeleri gibi bir takım geçici çözüm

yolları aranmıştır. Netice itibariyle Muş hapishanesinin bu köhne durumu devleti harekete geçirmiş ve bir binanın inşası için karar verilmesinde etkili olmuştur.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları*

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Kaynakları

BEO

DH.ID

DH.MB.HPS

DH.MB.HPS.M

DH.MKT

DH.MUI

DH.ŞFR

DH.TMIK.S

DH.TMIK.M

Araştırma Eserleri

Akın, Hatice (2011). Osmanlı Devleti'nde Hapishane Islahatına Dair 1893 Tarihli Bir Nizamname Önerisi. *History Studies*, 3/3, s. 23-36.

Artuk, Mehmet Emin-Mehmet Emin Alşahin (2015). Hapis Cezalarının ve Cezaevlerinin Tarihi Gelişimi. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 21/2, s. 145-185.

Devellioğlu, Ferit (2002). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi.

Demirkol, Kurtuluş (2012). *II. Meşrutiyet Döneminde Edirne Vilayeti Hapishaneleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Gönüllü, Ali Rıza (2011). Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Isparta Hapishanesi (1867-1920). *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 29, s. 349-392.

Karakaya, Beyza (2016). *Musul Vilayeti Hapishaneleri (1864-1918)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

Kurtulgan, Kürşat (2016). Arşiv Belgeleri Işığında Konya Vilayeti Hapishanelerine Bir Bakış. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 39, s. 147-169.

Öztürk, Sevcin (2014). *XIX. Yüzyıl Osmanlı Ceza Sisteminde Dönüşüm: Zindandan Hapishaneye Geçiş*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.

Sönmez, Mehmet Emin (2010). Muş İlinde Nüfus Hareketlerinin Nedenleri ve Sonuçları. *Türkiye Coğrafya Dergisi*, S. 55, s. 45-57.

Tekin, Saadet-Sevilay Özkes (2008). Cumhuriyet Öncesi Türkiye'de Hapishane Sorunu. *ÇITAD*, VII/16-17, s. 187-201.

Temel, Mehmet (2009). XX. Yüzyılın Başlarında Mentеше Sancağı Hapishaneleri. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 26, s. 109-135.

Tuncel, Metin (2006). Muş. *DİA*, C. 31, s. 368-371.

Yıldız, Özgür (2015). Osmanlı Hapishaneleri Üzerine Bir Değerlendirme: Karesi Hapishanesi Örneği. *Gazi Akademik Bakış*, 9/17, s. 91-111.

* Belge numaraları metin içerisinde verilmiştir.